

פרישת חיי שרה "גבורה חסד ואמת"

בראשית פרק כד

- (ב) וַיֹּאמֶר אֲבִרְהָם אֶל-עֲבָדָיו וְקָמוּ בְרִיתוֹ הַמְשֵׁל בְּקִלְ-אֲשֶׁר-לָו שִׂים-יָדָא וְדָף תַּסַּת וְרִכִּי:
- (ג) וְאֲשֶׁר-עָלָה בָּהּ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֱלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא-תִקַּח אִשָּׁה לְבָנִי מִכְּנֻזֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אֲנִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבִּי: (ד) כִּי אֶל-אֶרְצִי וְאֶל-מִלְדָּתִי תֵלֵךְ וְלִשְׁחַת אִשָּׁה לְבָנִי לֹא-תִקַּח:

אברבנאל

השאלה ה' למה צוה אברהם שלא יקח אשה מבנות הכנעני האם מפני שהיו עובדי עבודת כוכבים גם בעבר הנהר היו כן ומה הועיל בתקנתו והנה אם יצחק צוה ליעקב כן היה מפני הנסיון שראה שהיו מורת רוח לו ולרבקה ולא נסה בזה אברהם ומדוע הרחיקם ולא הרחיק את בנות בתואל ונחור שהיו רעים וחטאים מצד אמונותיהם כאגשי כנען וב"ש שאמר אשר אנכי יושב בקרבו ובב"ר (שם) דרשוהו על עבר אשכול וממרא והם היו אנשים טובים ובעלי בריתו ולמה אסרם?

מדד"ש הגדול

"כי אל ארצו ואל מולדתו תלך" – והלא כולם עובדי עבודה זרה, דכתיב (יהושע כד:ב): "בעבר הנהר ישבו אבותיכם תרה אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים" - ואברהם יצא מהם?! אלא אמר אברהם: הואיל ואני מגייר – אנייר ממשפחתי ומבית אבי, שהן קודם לכל, ולא עוד אלא שהן קרובי תשובה. מכאן אמרו: לעולם תהא דעתו של אדם קרובה לקרוביו, ואם יש לו קרובים עושה בטובתן, וכן הוא אומר: "ומבשרך אך תתעלם" (ישעיהו נח:ז).

שד"ל

שאם היה מתחתן בהם, שוב לא יתכן לישראל להוריש הכנעני מארצו, אחרי היותם אחים, כמו שלא יתגרו מלחמה במואב, עמון ואדום.

רש"י הירש בראשית פרק כד

מבנות הכנעני. התהום המפרידה בין בת כנעני לבין בן אברהם גדולה כל כך, שלעולם לא יתאימו זה לזה. אך השפעת האשה הכנענית תהיה גדולה עוד יותר, מאחר שאני יושב בקרב הכנעני, ונמצאת השפעת האשה זוכה לתוספת וחיוזק על - ידי קרובי המשפחה והמכרים. ניכרים תיבריים, שמשפט הזיקה שבמשפט זה רומז על השפעת הקרובים, שכן אליעזר, בהרגשתו העדינה, אומר: "בארצו" במקום בקרבו (להלן פסוק לו), לאמר: בארצם אני יושב, ואת נימוסיהם אני מכיר. "בקרבו" היה בו משום עליון: אני בא אליכם, מאחר שאתם גרים בריחוק מקום; לא זיינו רוצים שתגורו בקרבתנו.

אזנים לתורה

טוב לפנינו להביא אשה ממקום אחר, שלא יהי' לה בארץ הזאת קרובים וגואלים – או תקלוט אל תוכה את תורת אברהם בלא מפריט, אבל אם יקח אשה ליצחק "מבנות הכנעני אשר אני יושב בקרבו", אז תשאר תחת השפעת קרוביה ועמה, אמונתם ומנהיגיהם, ולא תהי' בת נאמנה לאלוקי אברהם.

הר"ן (דרישה ה')

המצוות והעבירות שבתורה הם על שתי פנים. מהם – שיעשו רושם בגוף ובנפש כמידות וכמעשים. מהם – שיעשו רושם בנפש בלבד כאמונות. והנה, אותם שיעשו רושם בגוף ובנפש, הם יעשו רישומם על הבנים המשתלשלים מהם: כשנאה ובנקמה ואכזריות, הזימה, והכילות (הקמצנות ודוע העין) ודומיהן, שהם יעשו רושם בנפש מהצד שהן עבירות בגוף לפי שהמידות יפעלו בליחות כמו שבליחות יעשו תכונה במידות. וזה דוע אנשי כנען.

"אמנם, דברים שעושים רושם בנפש בלבד הם האמונות. עם היותן כוזבות ורעות לא יתפשטו בנשים. ולזה לבן ובתואל, עם היותם עובדי כוכבים, לא היה מהוייב, שיעבור רישומם לנביהם, ולכן בחר אברהם בהם והרחיק בנות הכנענים".

הרב משה גריליק

הבחנה היא בין דעות למעשים. בין מעשים רעים לבין סתם דעות מוטעות. בין התנהגות פרועה בפועל, לבין פילוסופיה משובשת, המשתקפת במוחו של האדם בלבד. המעשים הרעים – כמעשי ארץ כנען – הם המעצבים בפועל את אישיותו השלילית של האדם, ולא התיאוריה שבראשו. רישומם ההרסני מוטבע לא רק בגשמת האדם החוץ, כי אם גם בגופו. אנו מבחינים בעובדה זו במקל. אם נודמן בחברת אדם רשע, אכזר, צר-עין, נואף, אדם מגושם בכל המובנים, נחוש בכך גם אם לא יפצה את פיו. גופו "משדר" אלינו בדרכים נסתרות את מהותו "הרוחנית" ואת אישיותו "המעובדת". כך הוא גם, כמובן, כשנסב בחברת אדם צדיק ואציל-נפש. אצילותו תקרין גועם וידידות גם בשתיקתו.

חקר המוח בימינו הצעיד אותנו צעד קדימה בנידון. ממחקריו של ד"ר אקלט, מגדולי הנזירולוגים בעולם, עולה שמעשי האדם – אם טובים ואם רעים – יוצרים, בהתאם, שינויים כימיים בתאי המוח. (כאן טמון סוד מעשה המצוות היהודי, שאינו מסתפק באמונה, כי רק המעשים בכוונתם לעדן את האישיות ולהעלותה).

אנו יודעים: כשם שקיימים גנים של תורשה המעבירים את תכונות הגוף מאב לבן, כך קיימים גם גנים רוחניים הפועלים באותה צורה, וקובעים את טיב הדורות הבאים ואת תכונותיהם. אם כי, עלינו לזכור, שתכונות מוטבעות אלו, אותן ירשנו מן ההורים, הינן רק נקודות מוצא למאמצי האדם לתקן את אישיותו (או להשחיתה יותר), בסיוע הבחירה התופשית, שהיא נחלת כל נברא בצלם אלוקים.

על כן, פחד אברהם מבנות כנען, המושחתות בהתנהגותן המעשית. שובה היה המצב בארם-נהרים. אזרחיה סגדו לאילילים; זו היתה תרבות אותם הימים; אבל הם לא היו מושחתים מבחינה מוסרית כבני ארץ כנען. הם לא פרצו את גדר הצניעות, ושמרו על מוסר חברתי מינימלי, שאפשר את קיומה של חברה בריאה. כלומר, טעותם היתה בגישה מעוותת לחיים ולעולם. השקפת עולמם היתה פגומה ולא מוסרית. הם אמנם האמינו לאילילות וסגדו לה, אך, אמונה זו טרם הובילתם לשחיתות מידות נוטאליות. קל יותר להיאבק נגד השקפת עולם מוטעית. הזקה על אברהם ובנו יצחק, שהתמחו כל שנות חייהם בוויכוחים דתיים, שיצליחו לעקור את הנטייה לאילילות מלב בלחם לעתיד.

ועל כן, מבקש אברהם מעבדו הנאמן: "לך, אליעזר, לארם נהרים, ומשם הבא אשה לבני, אשה לעם ישראל". והעבד – הביא; הביא את רבקה – אשה רבת חסד, שעמדה בצורה יוצאת מן הכלל ב"מסטי" השקיות האיש וגמליו.

מלבי"ם בראשית פרק כד

(יג) הנה אנכי. דעתו היה שבין הנערות תרבות שיתקבצו עתה לשאוב מים יבחר את היפה שבכולם ואליה יאמר שתשקדו מים, ואחר שיבחר מהן את היותר יפה בתואר ובמראה הלא יצטרך לדעת ג"כ טוב מדותיה, וזה יבורר ע"י שתאמר שתה וגם גמליך אשקה שבוה ידע בבירור שהיא אשה טובה במדות בעניה ובגדיבות וברחמנות, וזה מצד ארבע בחינות. א) הנה אנכי נצב על עין המים וראוי שהבערה תאמר הלא אותה עומד על העין ולמה לא תשתה מן עין המים שלפניך. ב) שבנות אנשי העיר יוצאות, והלא תאמר למה תרצה דוקא שאשקך אנכי שכבר שמתי הכד על שכמי, לך אל בערה אחרת שעוד הכד בידה ותתן לך מים:

(יד) והיה הנערה (ר"ל הנערה שתמצא הן בעיני מצד יפיה) אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה, זה. ג) שאשאל דוקא שהיא תטה הכד שזה טורח גדול שתצטרך להוריד הכד מעל שכמת אל ידית להשקות אותי, והלא ראוי שתבעט ע"י ותאמר הט אתה את הכד שעל שכמי ושתה, שלא אצטרך להוריד הכד מעל שכמי. ד) שתאמר אלי שתה וגם גמליך אשקה, שזה סימן על חכמתה ועוב לבנה, שאז ראוי שתחשוב בלבה האיש הזה בודאי יש לו איזה כבוד, שלכן אינו יכול לשאוב מן העין ולא להטות הכד בעצמו, ועפ"ז תחשוב אם אין לו כח לשאוב מים לעצמו כ"ש שאין לו כח לשאוב להגמלים, ובוה תתעורר בנדבת לבנה ובטובה שתחוס על צער בע"ה להשקות גם הגמלים. אותה חופפת ר"ל מצד שאני עשיתי זאת לסימן ולהוכחה שהוא הזוג של יצחק, יתברר בחוכמה וברור

שהיא זוג של יצחק, וכמה שזה עדות שהיא גומלת חסד בהכנסת אורחים שזו מדהו של אברהם, א"כ בה אדע כי עשית חסד עם אדוני, להכניס בביתו אשה וראת ה' עושה צדקה וחסד:

כלי יקר בראשית פרק כז

(יד) אותה הוכחת לעבדך ליצחק. פירש רש"י ראוייה היא לו שתהא גומלת חסדים. סמך פרשה זו לפרשות עפרון החזי כי גם הוא היה מזרע כנען שנאמר (בראשית י טו) וכנען ילד את צידון בכורו ואת חת, ועפרון היה רע עין על כן צוה להרחיק הכנענים שהם בעלי עין הרע, כי הכסף יענה ויעיד על הכל, וכל אדם ניכר בכיסו אם זך וישר פעלו ואין לך מצרף וכור הבחינה על האדם כי אם הכסף והזהב, וכן אמר שלמה (משלי יז ג) מצרף לכסף וכור לזהב, כי היוצא לצרף האדם ולבחנו ילך אל הכסף ויראה מה טיבו, וכן כור להבחין בו האדם, ילך לזהב ויראה איך האדם מתנהג בו, כי אם יעמרד בצדקתו מעסק ממון, בכל תרשיה יתגלה כי שלם הוא וכן להיפך. ומכאן למד אליעזר שלא בדק את רבקה כי אם במדה זו אם יש לה עין טובה וגומלת חסדים, לכך אמר אני לא אתבע ממנה כי אם שותתן לי לשותות, והיה אם תשיב לי שתה וגם גמליך אשקה או בודאי היא בעלת גמילות חסדים שותתן לי יותר ממה שאני שואל, ואם כן אותה הוכחת לעבדך ליצחק, כי כל ביתו לבוש בגדי ישע לבריות:

ועל צד הרגזו הזכיר גמליך, לשון גמילות חסד קרוב לישון גמליך וכן דרשו חז"ל (תנחומא שמייצו ח) את הגמל זו בכל שנאמר (תהלים קלז ח) את גמולך שגמלת לנו, ורצה בזה אם היא תוסיף לומר וגם גמליך אשקה סימנא מילתא היא, שכל כך היא אוהבת מדת הגמילות חסד עד אשר היא אוהבת כל הנקרא בשם מדה זו, כי זה דבר טבעי. וחז"ל דרשו (חולין סג א) את החסידה שעושה חסידות עם חברותיה, על כן אין רחוק לפרש גם כן מלת גמל, כי אולי טבעו לגמול חסד זה לזה, על כן תוסיף בהם אוהבת באומרה וגם גמליך אשקה, כי כל זה סימן שהיא אוהבת מדת הגמילות חסד. וחז"ל אמרו (תענית פד א) כל בלה שענינה יפות כל גופה אין צריך בדיקה. וזה דבר שהחוש מכחיש כי כמה מכוונות בעולם שענינהן יפות. ועוד קשה מה ראו חז"ל על ככה ליתן עצה לבדוק אחר יופי היוצא זה והלא שקר הזקן והבל היופי, אלא ודאי שנתנו עצה לבדוק אחר מעשיות וזאת העצה היוצאה שיבדוק אם היא בעלת עין יפה וגומלת חסדים, כי אם ענינה יפות מבריות, או היא בלי ספק שלימה בכל המדות, ולמדו חז"ל מן אליעזר שלא בדק את רבקה כי אם במדה זו כי מדה זו בנין אב על כל המדות:

נתיבות שלום (פרשת תולדות - יצחק בן אברהם - אברהם חוליי את יצחק)

יצחק בן אברהם אברהם חוליי את יצחק

כדי שיעבוד להשי"ת באמונה פשוטה בין אם מרגיש סעם ובין אם לאו. ואח"כ מרחם עליו השי"ת ונותן לו תענוג והטנה בעבודתו, שזה הנקרא בה"י כריתת ברית. והוא הנאמר באברהם (נמיה ט) ומצאת את לבבו נאמן לפניך, שבתחילה עבד להשי"ת באמונה. ואח"כ וכרות עמו הברית יקבל תענוגים והטנות. אכן גם אחר שכבר זכה לתענוג בעבודה אין העבודה יכולה להתקיים בקביעות בדרך של תענוג והטנה, כיון שפעמים נוטלים מן האדם את התענוגים ואינו מרגיש כלום. ובכדי שהיה העבודה בקביעות צריך האדם להתחזק בב' המדות, שיעבוד להשי"ת תן במדת אהבה וזן במדה החפסית - מדת היראה, שב' המדות יחדיו מהיים שלמות ועל שניהם יחדיו תכון העבודה בקביעות. וזו היתה מדהו של יצחק אבינו ע"ת מדת תפארת הכוללת אהבה ויראה, וע"כ היא נקראת מדת אמת, כמד"כ (פיכה ז) תתן אמת ליצחק, כאשר היא מתקיימת לעד כדכתיב (משלי יב) שפת אמת תכון לעד, כי ב' המדות יחדיו הם אמת שמתקיימים לעד, משא"כ כל מדה בפני עצמה אינה יכולה להתקיים. ועפ"י עפרש דברי המדרש עשרת וקנים בני כנים ותפארת בניס אבותם, והנה אברהם היתה מדהו חסד ואהבה ששייך בזה בה"י מותרות וסיגים, ובהו גילוי ישעאל שהיה הסיגים ומותרות של טות

ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם חוליי את יצחק. המפרשים עמדו על אומרו ואלה תולדות יצחק בן אברהם, לשם מה כתוב בן אברהם, שהיה רי באומרו ואלה תולדות יצחק, כמו אלה תולדות נת ואלה תולדות יעקב שלא כתיב שם אביהם. וכן מד"כ אברהם חוליי את יצחק לכאורה מיותר, שאם כתוב יצחק בן אברהם ידעינן מטילא שאברהם חוליי את יצחק.

והנה בבאר אברהם מפרן הס"ק מסלוגים זי"ע סביא דברי המדרש (ב"ר פס"ג) עה"פ ואלה תולדות יצחק, האבות עטרה לבנים והבנים עטרה לאבות, האבות עטרה לבנים שנאמר (משלי יז) ותפארת בניס אבותם, תבנים עטרה לאבות דכתיב עשרת וקנים בני בניס וכי'. והאריך לבאר דברי המדרש, וקוטב דבריו, והנה תחילת העבודת להשי"ת היא לקבל העבודת באמונה ובכחי' ענה, והיינו הנס שאין לאדם שום הטנה וטעם אם תולה העבודת בהטנה עבודת נאמנה, משא"כ אם תולה העבודת בהטנה טדרגות ובהרגשת טעם אין זו עבודת נאמנה ואינה יכולה להתקיים. ע"פ צריך להתחיל בעבודת ה' באמונה, להאמין שהעבודת שנתן לו האדון כ"ה היא תיקון נפשו ועיקר חיותו אשר למען זה ירד לעולם

וע"פ דב"ק יתבאר ענין מאהו"ל (מסילתא יתרו) אנכי ולא יהיה לך בדבור אחד נאמר, שע"פ מה הסדרגה הפיזית בזה שנאמר בדבור אחד, וזה נפק"מ אילו היו נאמרים בשני דבורות, וי"ל שאנכי כולל כל מצות עשה שהם מופת אהבה, ולא יהיה לך כולל כל מצות לא תעשה מופת היראה, ובאו חז"ל ללמדנו שבדבור אחד נאמר, היינו שאתה חז"ל נאמר בדבור אחד להורות שהשלמות היא ע"י ב' המצוות יחדיו, שאו העבדות היא בשלמות ובקביעות בה' אמת וקיימת לעד, שזוהי מדתו של יעקב תמן אמת ליעקב, אבל כל מדה בפני עצמה אינה יכולה להתקיים. ולפיכך גם נקרא יעקב בחיר האבות (בר"ר ע, א) כיון שהיה מדה תפארת הכלולה בשורשה מב' המדות אחו"ר כאחד.

וזהו משאחז"ל (שבת קיח) המענג את השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים, שנאמר וקראת לשבת ענג לקרוש ה' מכבוד וגו' או התענג על ה' וגו' והאכלתיך נחלה יעקב אביך, לא כאברהם ויעקב שהיה נחלתם במצרים, אלא כיעקב שקיבל נחלה בלי מצרים שנאמר ופרצת ימה וקרסת צפונה ונגבה. והג"י בזה מדוע התענג את השבת זוכה דוקא לנחלת יעקב שהיא נחלה בלי מצרים, דהנה גם לגבי מצות השבת אחז"ל (מסילתא יתרו שם) שמור וזכור בדבור אחד נאמר, שזכור הוא מצות עשה מופת אהבה ושמור הוא מצות לא תעשה מופת היראה, ובדבור אחד נאמר, שש"ק כוללת את ב' המדות אחו"ר כאחד אשר יתרו מרים שלמות, וזוהי מדתו של יעקב בחיר האבות, ע"כ המענג את השבת זוכה לנחלת יעקב. וז"ש וברכתו מכל הימים וקראתו סבל החסנים, כיון שהמדרגה הפיזית של שבת היא זכור ושמור בדבור אחד, שזו המדרגה המעולה, מות יעקב בחיר האבות.

אהבה, וכן יצחק היתה נדחת גבורה ויראה ומהפגים והמתנות של מדה היראה וולד עשו, ורק אח"כ היה יכול להילד יעקב שהיתה מדתו בבחי' התמזגות טהור וגבורה שהוא מדה רחמים ותפארת נקיים בלי סיגים ומתנות, וכדי להילד את יעקב היה צריך אברהם לקבל את מדה היראה מיעקב ויעקב קיבל את מדה אהבה מאברהם, שזוהי ענין תפארת בנים אבותם ועטרת זקנים בני בנים, ורק אח"כ יכול היה יעקב להילד מדה תמן אמת ליעקב הכוללת ב' המדות של אברהם ויעקב, וזהו פי' הפסוק ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יעקב, שקודם שכתבה התורה את תולדות יעקב הוא יעקב שמתו תמן אמת ליעקב, כתוב ואלה תולדות יצחק בן אברהם, היינו שיצחק קיבל את מדה אהבה מאברהם, ואברהם הוליד את יעקב היינו שקיבל מיעקב את מדה היראה, ורק אח"כ נולד יעקב עבדה"ק.

ועפ"ז י"ל ענין סכירת הבכורה ליעקב, שלכא"ו הרי בכורה היא ענין מציאותי שהנולד ראשון יש לו חלק יותר גדול בהאב ובדחוינו שנוטל פי שנים בירושה, וע"ז מאהו"ל (כחוצות קט.) זאת לרבות אחיך הגדול, שחייב לכבוד משום שיש בו חלק גדול יותר מהאב, וא"כ הרי עשו בכור במציאות וזה שייך למכור זאת. והכ"י בזה, ולידת ישמעאל קודם ליעקב, אין זה מהפכת שהוא בכור, אלא להוציא קודם הסיגים של מדה אהבה של אברהם, שזה היה ישמעאל, ורק אח"כ היה יצחק יכול להילד. וכמ"כ אצל יצחק מדה הגבורה היה צריך מקודם להוציא הסיגים של מדה הגבורה ע"י עשו שהיה מותרות הגבורה ורק אח"כ היה יכול יעקב לצאת, והיינו שבפעם לא היה עשו הבכור האמתי אלא הסיגים והמתנות של מדה יצחק.

מושך חכמה בראשית פ"ק כ"ד

(יד) (ובה אדע) כי עשית חסד עם אדוני. פירושו על דרך האמת (כד, יד): כי יצחק מדה גבורה, ומהתדבקות גבורה עם החסד נעשה בריח התיכונן - אמת. ולכן כאשר תרגיש ברמקה מדה החסד אמר (פסוק כ"ז) "ברוך ה'... אשר לא עזב חסדו ואמתו" - שגולד מדה אמת מהתמזגות חסד וגבורה, וזה היא מידתו של יעקב. ולכן (פסוק ס"ד): "ותשא רבקה (את עיניה ותרא את יצחק) ותפל (מעל הגמל)" - מידת 'פחד יצחק'. וזה (פסוק סה) "מי האיש הלזה התולך בשדה - עוצם הדינים - ותתכס", ודו"ק.